

PATAKI FERENC

KÖZÖSSÉGI TÁRSADALOM — ESZMÉNY ÉS VALÓSÁG

Budapest, 1988. 258 oldal

"Ma aligha akad elnyűttebb szavunk, mint a közösség. De nemcsak a szót nyűttük el, hanem a kezdetben oly világosnak tetsző közösségi társadalom körvonalai is zavarosabbak lettek. Magában a valóságban is problematikusabbá vált a közösségek léte. A magyar társadalom közelmúlt évtizedeinek történelmi méretű és léptékű átalakulása, tragikus zsákutcái és drámái, a haladásért, a »modernizációért«
fizetett szükségszerű »árak«
s a szükségtelen hibák és vétkek következményei különös szövevényyé fonódtak össze, és együttes hatásuk inkább a közösségtömbölési, mintsem a közösségalkotási tendenciáknak kedvezett." (66. o.)

Cseppben a tenger: Pataki Ferenc új kötetének egyetlen bekezdése tömören felvázolja a mai helyzetet: az elbizonytalanodás, az értékvesztés, a gazdasági, társadalmi, politikai, morális és pedagógiai válság képét:

"... egyrészt a társadalmi szolidaritás, a közösségi társadalom eszméje és gyakorlata ma-napság egy agresszív és sokarcú individualisztikus kihívás nyomása alatt áll egyebek között hazánkban is; másrészt viszont több fejlemény arra vall, hogy bizonyos újszerű esélyek kínálkoznak társadalmunk közösségi vonásainak erősítésére." (83. o.)

Melyek azok az új fejlemények, melyeknek segítségével a szerző kiutat keres és kiutat kíván mutatni a jelenlegi riasztó és sok tekintetben elkésérítő helyzetből? Egyetlen mondatba foglalva: azt kívánja az olvasónak megmutatni, hogy nem a közösségi eszmények, nem a szocializmus eszményei jutottak válságba, hanem egy hosszú évtizedeken át uralkodó diktatorikus rendszer és annak vulgarizáló ideológiai torzításai. Rámutat arra, hogy éppen napjainkban megnyílt a lehetőség arra, hogy a centralizált elnyomás ideológiai és metodikai hordalékaitól megtisztíthassuk a pedagógiát, visszaállítsuk az eredeti, igaz eszmények hitelét, és kritikusan, a jelenkor realitásainak talaján állva vizsgáljuk meg hagyományainkat: mi az, ami ma is érvényes, és mi az, amit már túlhaladott az idő, ami immár a tiszteletre méltó történelmi múlthoz tartozik.

Ez az alapgondolat megfigyelhető a kötet valamennyi tanulmányában. A 13 tanulmány a nyolcvanas években született; első megjelenésük: magyar folyóiratban 6, külföldi folyóiratban 1, magyar válogatás kötetben 2, külföldi válogatás kötetben 1, nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadás 3.

Kulcstanulmánynak tartom az Egyén és közösség a mai magyar társadalomban című írást (Társadalmi Szemle, 1987. 3. sz.), melynek témája leginkább egybevág a kötet címével. Pataki Ferenc a jelen "közösséghiányos" társadalmi képének felvázolása után rámutat, hogy a társadalmi szolidaritás, a kollektívizmus gondolata a marxi szocializmust sokkal megelőzve jelen volt minden haladó társadalmi és szellemi mozgalomban. Több frappáns Marx-idézettel emlékeztet a személyes szabadság és a közösség dialektikus egységére, majd több fontos megállapítást tesz:

"A tudományos szocializmus eredeti kérdésfeltevése szempontjából a szuverén, szabadon fejlődő, sokoldalú egyén és a szabad egyének társulásaként szemlélt közösség nem egymással szembe fordítható s egymást kizáró létformák: kölcsönösen egymásra utaltak és feltételezik egymást. (...) Az egyéni szabadságot az önkénytel s nem a társadalmi fegyvellemel kell szembeállítani." (76. o.)

"A kollektívizmus (...) semmiképpen sem azonos a mindenbe beleavatkozó, okvetetlenkedő »társas nyüzsgéssel« (...) Még kevésbé jelenti az egyén szakadatlan »társadalmi láthatóságát« és hozzáférhetőségét, az intim szférához való jogának kétségbevonását." (77. o.)

(Az alsó- és középfokú oktatásban dolgozó nevelők évtizedeken át voltak szemléllői és részben kényszerű, részben lelkes résztvevői a bírált torzulások szellemében az ifjúsági szervezetek kampányról kampányra felülről való "nyüzsgtetésének", vagy annak a sztálinista bizalmatlanságot sugárzó "mindenkit mindig ellenőrizni, szervezni, irányítani" szellemnek, melynek jellegzetes paradoxona volt, hogy egyes szakemberek úgy képelték el a "szabadidő pedagógiáját", hogy a gyerekek egyetlen perc szabadideje se legyen.)

A tanulmány harmadik része végigkíséri a közösségek és a kollektívizmus változásait a magyarországi "megkésett modernizáció" folyamatában. Rendkívül tanulságos a népi demokratikus forradalmi szakasz "sajátos-ösztönös kollektivistikus hullámának" elemzése, hagyományainak kimutatása, majd az 1948–49 utáni fejlődés lényegének kiemelése: a társadalmi önszerveződési formák valamennyi alakjának gyökeres felszámolása.

Pataki Ferenc elemzése sajátos módon egybevág Hankiss Elemér Diagnózisok című tanulmányának fejlődésképével — ebben az elemzés realitásának bizonyítékát látom.

A negyedik rész a várható fejlődéssel és a tennivalókkal foglalkozik, megállapítja a társadalmi mikrokollektívizmus fejlődésének, az egyén társas

integrációjának lehetőségét és szükségességét (családban, lakóhelyen, munkahelyen, egyesületekben), és ennek segítésére jelöl meg gyakorlati feladatokat.

A szélesebb körű szakmai közvélemény — elsősorban az általános és középiskolai nevelők — számára a Makarenko- és a Kardos László-tanulmányt tartom kiemelten fontosnak és hasznosnak. A Szocializmuskép és pedagógia Makarenko életművében a kötet legnagyobb terjedelmű tanulmánya. Igen sok új információt közöl Makarenko személyiségéről (ebben nagy szerepe volt Makarenko Franciaországba emigrált öccse visszaemlékezéseinek, és sok tekintetben új megvilágításba helyezi Makarenko pedagógiáját. A tanulmány komoly lépés, jelentős segítség ahhoz, hogy a szélesebb pedagógus-közvéleményben az eddigi elnagyolt és sematikus, sok vonatkozásban torzán értelmezett Makarenko-kép helyett egy reális kép alakuljon ki a nagy nevelőről, ugyanakkor életművének értelmezéséhez és értékeléséhez, segítsen megtisztítani ezt a művet az elhallgatásokból, csonkításokból, téves magyarázatokból származó torzításoktól.

Reméljük, hogy Pataki Ferencnek sikerül újjáéleszteni az olvasók széles körének érdeklődését Makarenko iránt, mert rendkívül sajnálatos, hogy ugyanakkor, mikor Nyugaton és Japánban növekszik az érdeklődés Makarenko és pedagógiája iránt, a szocialista országokban ez az érdeklődés erősen lanyhult. Természetesen ehhez olyan objektív szemléletű, széles körű tényfeltáráson alapuló kutató és elemző munkára van szükség, mint például a marburgi egyetem mellett működő Makarenko-laboratóriumé (NSZK). A marburgiak 20 kötetre tervezett kétnyelvű Makarenko-kiadása minden eddiginél teljesebb lesz, beleértve a szovjet kiadásokat is.

Makarenko első műveinek magyarországi megjelenését szinte osztatlan siker kísérte Sik Sándortól és Várkonyi Hildebrandtól kezdve a NÉKOSZ-istáig. (Szerintem sok rokon vonás van Makarenko és Karácsony Sándor pedagógiája között is. Ennek alapos elemzése szintén megérné a fáradságot.) Ma, az általános enyhülés légkörében az a nagy lehetőség áll előttünk, hogy a "nyugati" és "keleti" kutatók együttműködésével egy valóban modern európai pedagógia integráns részévé váljon a nagy szovjet pedagógus életműve.

Kardos László emlékezete egyben nagy művének, a NÉKOSZ-nak is emlékezete. A népi kollégiumi mozgalom a háború utáni évek legjelentősebb szocialista hagyományt teremtő mozgalma volt; Kardos László szavaival: "a népi kollégiumi nevelés a népi demokratikus forradalmi átalakulás pedagógiai gyakorlata". (60. o.)

Pataki Ferenc meggyőzően mutat rá a társadalmi-politikai környezet és a kollégiumi nevelés kölcsönhatására, ami egyszerivé, azonos módon megismétel-

hetetlenné teszi a népi kollégiumi mozgalmat. Ezzel együtt lényeges elvi megállapítást tesz a NÉKOSZ "titkáról":

"Úgy vélem, hogy minden jelentős pedagógiai eszmerendszernek, nevelési reformmozgalomnak két gyújtópontja van. Mindenekelőtt valamely általános (...) vezérlő eszme: egy (...) középonti, nagy társadalmi jelentőségű eszme kör. (...) A másik gyújtópont: a nevelési gyakorlat centrumában álló személy minősége, a nevelő ember." (62. o.)

A továbbiakban a népi kollégiumok nevelési rendszerével egybefonódó képben állítja elének a szerző — valóban emberközeli, mintegy baráti társaságba — Kardos Lászlót, a "mágnesembert", akinek személyes hatása a NÉKOSZ egész vezetőségén meglátszott, és aki életének utolsó éveiben sem, az üldöztetésektől és mellőzésektől megkeseredve sem veszítette el varázsos vonzerejét.

Pataki Ferenc kötetének egészen végighúzódik a címben megjelölt gondolatkör. A tanulmányok szelleme realista és szigorúan tudományos. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a szerző tézisei, megállapításai konzonánsak a társtudományok jelenkori legjobb magyar kutatóinak nézeteivel.

Pataki Ferenc nem újszerű reformer. A kötetben közölt nyolcvanas évekbeli tanulmányainak megállapításai megtalálhatók — többnyire kevésbé kiérlelt formában — a hatvanas-hetvenes években közölt írásaiban is.

Figyelemre méltó a tanulmányok interdiszciplináris jellege is. A történelem, szociológia, szociálpszichológia, pedagógia elemeiből komplex módon építkezve nem idegen a szerzőtől a szépirodalmi filológia eszköztára sem. Végezetül hadd hívjam fel a figyelmet a stílus olvasmányosságára is: a tömörség és szigorú szabatoság meghatározó vonásain túl egy-egy frappáns megjegyzés, irodalmi vagy filmművészeti, képzőművészeti utalás a szerző szépirodalmi vénájáról is árulkodik.

Pataki Ferenc kötete széles körű érdeklődésre tarthat számot nemcsak a pedagógiai elmélet művelői, hanem a gyakorló pedagógusok körében is. Nemcsak szakmai irodalom, "önképzési anyag", hanem — engedjék meg ennyi szubjektivitás egy "frontvonalbeli" nevelőnek — támasz is mindennapi küzdelmeinkben.

Laurenszky Ernő